

ks. Krzysztof Żołyński

 <https://orcid.org/0000-0003-4559-2129>
zoliniakcris@o2.pl

Młodzież o lekcji religii. Studium socjologiczno-pastoralne na przykładzie archidiecezji przemyskiej

 <https://doi.org/10.15633/ps.28405>

Ks. Krzysztof Żołyński — doktor socjologii w dyscyplinie nauki społeczne. Kapłan archidiecezji przemyskiej. Katecheta z wieloletnim stażem pracy zakończonym uzyskaniem tytułu nauczyciela dyplomowanego. Stopień doktora uzyskany w 2016 roku na Wydziale Nauk Historycznych i Społecznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

Article history • Received: 16 Feb 2024 • Accepted: 20 Jun 2024 • Published: 30 Dec 2024

ISSN 1428-5673 (print) • **ISSN** 2391-6575 (online) • Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Abstract

Youth about Religion Lessons. Sociological and Pastoral Study on the Example of the Archdiocese of Przemyśl

Knowledge about the factors influencing the resignation from participation in school religion classes and information allowing to assess the scale of this phenomenon from a sociological point of view are highly dispersed and poorly recognized, especially in relation to schools in the Archdiocese of Przemyśl. The study presents the results of a sociological study entitled “Youth about Religion Lessons. Sociological and Pastoral Study on the Example of the Archdiocese of Przemyśl” carried out by the author in the fall of 2021 among young people from the Archdiocese of Przemyśl. The author tries to answer the question of why high school students from the Archdiocese of Przemyśl give up religious lessons, analyzing the answers to questions about religious practices, the role that school catechesis plays in the lives of contemporary youth and the impact of catechesis on their life choices. The discussion of the issue described above has been structured as follows: introduction, goals and tasks of school religious education, in relation to the system of values and spiritual aspirations that are intended to inspire young people during school religion classes, discussion of own research and pastoral conclusions and postulates. The article uses analysis and synthesis and pastoral methods.

Keywords: youth, catechesis, religiosity, values

Abstrakt

Młodzież o lekcji religii. Studium socjologiczno-pastoralne na przykładzie archidiecezji przemyskiej

Wiedza o czynnikach wpływających na rezygnację z uczestnictwa w szkolnych lekcjach religii i informacje pozwalające ocenić skalę tego zjawiska z socjologicznego punktu widzenia są mocno rozproszone i słabo rozpoznane, szczególnie w odniesieniu do szkół z archidiecezji przemyskiej. Opracowanie przedstawia wyniki badania socjologicznego „Młodzież o lekcji religii. Studium socjologiczno-pastoralne na przykładzie archidiecezji przemyskiej” zrealizowanego przez autora jesienią 2021 roku wśród młodzieży z tejże archidiecezji. Autor próbuje odpowiedzieć na pytanie, dlaczego uczniowie szkół średnich rezygnują z lekcji religii. Stara się to zrobić, analizując zebrane odpowiedzi dotyczące praktyk religijnych, rolę, jaką lekcje religii odgrywają w życiu współczesnej młodzieży oraz wpływu tych lekcji na wybory życiowe młodych osób. W celu omówienia powyższych zagadnień struktura artykułu obejmuje: wprowadzenie; cele i zadania szkolnego nauczania religii w odniesieniu do systemu wartości i potrzeb duchowych, którymi zamierza się zainspirować młodzież

podczas szkolnych zajęć religii; omówienie badań własnych oraz wnioski i postulaty pastoralne. W tekście zastosowano metody: statystyczną, opisową, analizy, syntezy oraz pastoralną.

Słowa kluczowe: młodzież, katecheza, religijność, wartości

Młodość jest okresem wchodzenia w odpowiedzialne dorosłe życie oraz czasem decyzji i dynamicznych przemian psychospołecznych¹. Jacek Wichorowski twierdzi, że młodość jednostki jest zarówno najważniejszym okresem w formowaniu się jej dojrzałego światopoglądu, jak i ostatnim etapem, w którym młodzież jest bezpośrednio poddawana oddziaływaniu duszpasterskiemu i katechizacji². Charakterystyczne dla tego okresu są dążenie do niezależności, a zarazem lęk przed oddaleniem się od własnego środowiska rodzinnego. Powoduje to u młodych ludzi ciągle wzburzenie wynikające z napięcia między momentami entuzjazmu a cofaniem się. Przeżywają oni to napięcie przede wszystkim w sobie, ale także w relacjach z tymi, którzy są obok nich. Jest to normalny i naturalny etap rozwoju w życiu człowieka³. W literaturze przedmiotu występuje duże zróżnicowanie sposobów definiowania młodzieży jako grupy społecznej oraz terminów opisujących jednostki z tej kategorii⁴. Ze względu na fakt, iż adolescencja obejmuje długi i mocno zróżnicowany okres czasu w życiu człowieka, można w niej wyróżnić trzy fazy. Pierwsza faza, określaną jako pubertalna, związana jest z wstępnym etapem dojrzewania biologicznego. Kolejna faza, nosząca miano wczesnej adolescencji, trwa od 10 do 15 roku życia i dotyczy nabywania przez jednostkę zdolności do dawania nowego życia. Ostatnia z wyróżnionych faz, faza późnej adolescencji, obejmująca okres od 16 do 20–23

1 Por. J. Buta, *Nastolatek jako adresat przekazu treści wiary na lekcji religii w szkole ponadpodstawowej*, „Studia Włocławskie” 21 (2019), s. 296.

2 J. Wichorowski, *Wpływ osobistych doświadczeń religijnych na religijność młodzieży w wieku 17–20 lat na podstawie badań psychologiczno-pastoralnych*, Płock–Warszawa 1995, s. 4–5, niepublikowana praca magisterska.

3 Papieska Rada ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji, *Dyrektorium o katechizacji*, Kielce 2020, 248.

4 A. Oleszkowicz, *Przebieg kryzysu adolescencyjnego w aspekcie przezwyciężania niezgodności między celami a możliwościami jednostki*, red. A. Oleszkowicz, Wrocław 1993, s. 10 (Prace Psychologiczne, 35).

roku życia, związana jest z nabywaniem przez człowieka zdolności do kształtowania swego życia⁵.

Młodzież kończąca szkołę podstawową zmagają się z pytaniem o znaczenie wiary w swoim życiu i intuicyjnie poszukuje osobistej relacji z Bogiem. Dążenie do autonomicznego przeżywania prawd wiary zbiega się z doświadczaniem wątpliwości religijnych, niestałością uczuć i odrzuceniem autorytetów. To odrzucenie ma także odzwierciedlenie w sferze religijnej, co przejawia się z kolei w kontestacji modelu religijności narzuconego przez rodzinę, tradycję i nauczanie Kościoła. W związku z tym, intelektualne rozwijanie wiedzy religijnej oraz refleksję nad wiarą powinny zapewniać młodemu człowiekowi prowadzone w szkole lekcje religii i katecheza parafialna⁶.

Od kilku lat obserwujemy powolny, lecz systematyczny spadek uczestnictwa w szkolnych lekcjach religii. Dlatego istotne wydaje się naukowe rozpoznanie nie tylko przyczyn tego stanu rzeczy, ale także oczekiwań uczniów szkół średnich wobec lekcji religii. Autor, na podstawie własnych badań i analizy literatury przedmiotu, stara się odpowiedzieć na pytanie, dlaczego młodzież szkół średnich z archidiecezji przemyskiej rezygnuje z uczestnictwa w lekcjach religii. W toku podjętej refleksji zostaną przeanalizowane praktyki religijne, ocena szkolnych lekcji religii, jakiej dokonała młodzież, a także przedstawiona zostanie opinia młodzieży na temat wpływu lekcji religii na ich wiarę i kształtowanie się światopoglądu. Głównym problemem badawczym tego artykułu jest zatem zweryfikowanie przyczyn rezygnacji młodzieży szkół średnich z lekcji religii. Całość wieńczę wnioski i postulaty katechetyczne.

1. Cele i zadania szkolnej edukacji religijnej

Troska Kościoła o właściwe wychowanie religijne znajduje swoje potwierdzenie w wielu dokumentach Kościoła. Sobór Watykański II w Deklaracji o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimum educationis* podkreślił, że prawdziwe „wychowanie zdąża do kształtowania osoby ludzkiej w kierunku celu jej ostatecznego, a równocześnie do dobra

5 I. Obuchowska, *Adolescencja*, w: *Psychologia rozwoju człowieka*, t. 2, red. B. Harwas-Napierała, J. Trempała, Warszawa 2000, s. 183.

6 Por. J. Buta, *Nastolatek jako adresat przekazu*, s. 301.

społeczności, których człowiek jest członkiem i w których obowiązkach, gdy dorośnie, będzie brał udział”⁷. Dlatego Konstytucja duszpasterska o Kościele *Gaudium et spes* wskazuje, że

młodzież trzeba starannie wychowywać ku pełniejszej kulturze duchowej [...] wychowanie tak należy prowadzić, by formowało mężczyzn i kobiety, którzy nie tylko byłiby wykształceni, ale też wielkoduszni, ponieważ nasze czasy gwałtownie domagają się tego⁸.

Wprowadzenie w życie wiary dokonuje się w rodzinie, której trud rozwoju wiary wspiera edukacja, katechizacja przedszkolna, a następnie szkolna i młodzież⁹. Papież Jan Paweł II przypomniał, że katecheza szkolna ma swoje cele, do których należą:

wprowadzanie wiernych do świadomego uczestnictwa w życiu Bożym i w życiu Kościoła, do dojrzałej wiary, ukazywanie sensu ludzkiego życia, prowadzenie do świętości poprzez umacnianie w Duchu Świętym więzi z Chrystusem w drodze do Ojca¹⁰.

Natomiast w adhortacji apostoelskiej *Catechesi tradendae* dodał, że „ostatecznym celem katechezy jest doprowadzić kogoś nie tylko do spotkania z Jezusem, ale do zjednoczenia, a nawet głębokiej z Nim zażyłości”¹¹. Aby osiągnąć ten cel, katecheza realizuje szereg wzajemnie powiązanych zadań, wzorowanych na metodzie formowania uczniów przez Jezusa, który zapoznawał ich z tajemnicami Królestwa, uczył modlitwy, proponował ewangeliczne postawy, wtajemniczał uczniów

7 Paweł VI, Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimum educationis*, 28.10.1965, 1.

8 Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, 07.12.1965, 31.

9 S. Łabendowicz, *Katecheza w szkole – 25-lecie*, „Zeszyty Formacji Katechetów” 59 (2015) nr 3, s. 105–106.

10 M. Włosiński, *Szkolna katecheza w procesie kształcenia i wychowania ucznia w szkole na tle projektu reformy systemu edukacji*, „Katecheta” 9 (1998), s. 30.

11 Jan Paweł II, *Adhortacja apostoelska o katechizacji w naszych czasach Catechesi tradendae*, 16.10.1979, 5.

w życie w zjednoczeniu z Nim i w relacjach między sobą oraz przygotowywał ich do misji¹².

Również Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce wskazuje, że katecheza winna „prowadzić do posłuszeństwa Ojcu na wzór Chrystusa i do wyznania wiary w Kościele”¹³. Autorzy Dyrektorium podkreślają, że w polskich warunkach „należy szkolne nauczanie religii traktować jako część katechezy, tj. jako specyficzną formę katechezy”¹⁴. Dokument postuluje, by w miarę możliwości nauczanie religii w szkole spełniało wszystkie funkcje katechezy, czyli nauczania, wychowania, wtajemniczania, prowadząc do „umiłowania Boga i przyłgnięcia do Niego”¹⁵. Wśród adresatów szkolnego nauczania religii, polskie Dyrektorium wymienia cztery kategorie osób: wierzących, przeżywających wątpliwości religijne, nieochrzczonych i będących poza Kościołem¹⁶. Odniesienie spraw wiary do problemów egzystencjalnych, zwłaszcza problemów moralnych, pomoże wierzącym dzieciom i młodzieży w lepszym zrozumieniu chrześcijańskiego orędzia. Z kolei uczniom poszukującym lub wątpiącym religia w szkole daje możliwość odkrycia tego, czym jest wiara w Trójjedynego Boga. Natomiast w przypadku ateistycznych dzieci i młodzieży nabiera ona cech misyjnego przepowiadania Dobrej Nowiny, prowadzącego ich do wiary chrześcijańskiej¹⁷.

Lekcja religii odpowiada działaniom edukacyjnym mającym umieścić zjawisko religii jako istotny aspekt rzeczywistości, którą w postaci różnych „przedmiotów” poznaje się w szkole. Uczniowie dzięki nauczaniu religii mają otrzymać przestrzeń kształtowania osobowości wolnej (nieprzywiązanej do tego, co przemija) w procesie nabywania krytycznego myślenia i rozeznawania drogi życiowej¹⁸. Podczas szkolnej katechezy/

12 Papieska Rada ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji, *Dyrektorium o katechizacji*, 79.

13 Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce*, Warszawa 2001, 21.

14 Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium katechetyczne*, 82.

15 Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium katechetyczne*, 83.

16 Por. Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium katechetyczne*, 84.

17 Por. Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium ogólne o katechizacji*, Poznań 1998, 75, 82.

18 Por. A. Zellma, W. Czupryński, *Korelacja nauczania religii z katechezą parafialną we współczesnym dyskursie polskich katechetów*, „Teologia i Człowiek” 49 (2020) nr 1,

lekcji religii przekazuje się nie tylko uniwersalne zasady i normy etyczne, ale również ubogaca się młodego człowieka, podnosząc ogólny poziom jego wykształcenia oraz ucząc osobistej kultury¹⁹.

Prawidłowy model nauczania religii gwarantuje zatem „naukowy charakter szkolnego procesu dydaktycznego”²⁰. Ze względu na to, iż religia katolicka jest jednym ze źródeł kultury (jej zadaniem jest poszukiwanie sensu i to sensu ostatecznego), stanowi istotny wymiar interpretacji egzystencji, którego pomijanie w przestrzeni szkoły – zwłaszcza jeśli chce się rozumieć własne dziedzictwo kulturowe – znacznie zubaża pełne rozumienie życia w jego wielorakich obszarach. Najogólniej rzecz biorąc, nauczanie religii w szkole jest wydarzeniem o głębokim znaczeniu dla osoby ludzkiej, która jest wspierana poprzez integralne i religijne wychowanie w dążeniu do doskonalenia swego człowieczeństwa i realizacji osobistych aspiracji²¹. Aby formować do integralnego chrześcijańskiego życia i pełni człowieczeństwa, szkolna katecheza realizuje zatem następujące zadania: prowadzenie do poznania wiary; wtajemniczenie w sprawowanie Misterium; formowanie do życia w Chrystusie; nauka modlitwy i wprowadzanie do życia we wspólnocie²².

Mimo istotnej roli katechezy szkolnej w rozwoju osobowym człowieka, w ostatnich latach odnotowuje się spadek liczby uczniów szkół średnich uczestniczących w lekcjach religii. Te spadkowa tendencja utrzymała się na przestrzeni ostatnich lat, z odsetkami deklaracji uczestnictwa w lekcjach religii każdorazowo opisanymi jako najniższe w historii naszych pomiarów (75 proc. w 2016 i 70 proc. w 2018 roku). Ostatnio tempo zmian przyspieszyło – w 2021 roku w katechezie szkolnej uczestniczyło 54 proc. ogółu badanych uczniów, co oznacza spadek aż o 16 punktów

s. 95, <https://doi.org/10.12775/TiCz.2020.005>.

19 Por. W. Osiał, Misja wychowawcza lekcji religii w szkole, „Warszawskie Studia Teologiczne” 25 (2012) nr 2, s. 277.

20 K. Misiaszek, Włoski model nauczania religii katolickiej, „Studia Katechetyczne” 7 (2010), s. 65.

21 Por. T. Zubrzycka-Maciąg, P. Goliszek, The personal aspect of the moral and axiological upbringing of children and adolescents, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” 3 (2020) nr 2, s. 29, <https://doi.org/10.17951/lrp.2020.39.2.23-37>.

22 Por. Kongregacja ds. Duchowieństwa, Dyrektorium ogólne o katechizacji, 79.

procentowych w ciągu trzech lat²³. Dane za rok szkolny 2023/2024, uzyskane przez Katolicką Agencję Informacyjną, wskazują, że na lekcje religii w dużych miastach, takich jak Warszawa, Poznań i Wrocław, uczęszcza obecnie 60–70 proc. uczniów podstawówek i jedynie 15–30 proc. uczniów liceów, jak wynika z danych przekazanych przez samorządy miejskie. Również według danych kościelnych, frekwencja w szkołach podstawowych ze wszystkich diecezji jest jeszcze dość wysoka (89 proc.), natomiast zainteresowanie lekcjami religii znacznie spada po przejściu do liceum lub technikum, z różnicą między terenami wschodnimi a zachodnimi wynoszącą od 91 proc. do 29 proc. ogółu uczniów²⁴.

Zjawisko to może mieć związek z przemianami na płaszczyźnie religijnej i moralnej młodego pokolenia, jednakże może też być następstwem niezadowolenia młodzieży z jakości proponowanych im lekcji religii w szkole. Badania wskazują, że wielu młodych ludzi nisko ocenia wartość intelektualną i duchową lekcji religii, twierdząc, że nie mają one związku z ich życiem, nie przygotowują do samodzielnego i odpowiedzialnego życia chrześcijańskiego. Poza tym prowadzący zajęcia lekceważą ich prośby lub żądania w sprawie tematyki zajęć, nie są otwarci na problemy młodych ludzi, nie pozwalają im na wyrażanie własnych poglądów i nie chcą z nimi dyskutować²⁵. Warto więc zobaczyć, jakie podejście do lekcji religii prezentuje badana młodzież z archidiecezji przemyskiej.

2. Założenia metodologiczne

Od 2019 roku katecheci szkolni zaczęli zwracać uwagę na dotychczas nieznanne w szkole zjawisko, jakim było wypisywanie się młodzieży ze szkół średnich z lekcji religii. Proceder ten najmocniej dał się zauważyć w klasach pierwszych, co mogło budzić zdziwienie, biorąc pod uwagę, że zaledwie kilka miesięcy wcześniej ci sami uczniowie przyjęli sakrament

23 Por. M. Gwiazda, *Religia w szkole – uczestnictwo i ocena*, w: *Młodzież 2021. Raport z badań ilościowych zrealizowanych przez Fundację CBOS*, Warszawa 2022, s. 141.

24 Por. eKai, *Religia w szkole – najnowsze dane samorządowe i kościelne*, <https://www.ekai.pl/religia-w-szkole-najnowsze-dane-samorzadowe-i-kościelne/> (20.11.2023).

25 Por. A. Szwałkajzer, *Młodzież o lekcjach religii w szkole*, w: *Szkoła czy parafia? Nauka religii w szkole w świetle badań socjologicznych*, red. K. Kiciński, K. Koseła, W. Pawlik, Kraków 1995, s. 145.

bierzmowania. Fenomen ten stał się na tyle powszechny, że wywołał dyskusje i zaniepokojenie nie tylko katechetów i rodziców, ale także władz kościelnych. W publicystycznych diagnozach brano pod uwagę różnorodne czynniki, takie jak oddziaływanie filmu *Kler*, inne produkcje filmowe oskarżające o niemoralne życie osoby duchowne, czy nawet serwisy dziennikarskie, które kreowały „modę” na wypisywanie się z religii. Biorąc pod uwagę powyższe założenia postanowiono przeprowadzić badania naukowe i odpowiedzieć na pytanie: Dlaczego młodzież szkół średnich z archidiecezji przemyskiej rezygnuje z lekcji religii?

Każde badanie służy realizacji określonego celu. Tadeusz Pilch – za Williamem Lawrence Neumanem – wyróżnia trzy rodzaje celów badań: eksploracyjne, opisowe i wyjaśniające²⁶. Najpowszechniejsze badania to te, których zadaniem jest zdiagnozować określony stan rzeczy lub zdarzenia²⁷. Badaniom, które zostały przeprowadzone w ramach niniejszego artykułu, przyświecały dwa cele: teoretyczny i praktyczny²⁸. Celem teoretycznym było poznanie odpowiedzi, dlaczego młodzież w szkołach ponadpodstawowych z diecezji przemyskiej rezygnuje z lekcji religii. Z kolei cel praktyczny pracy zakładał możliwość wykorzystania wyników badań do wprowadzenia zmian w programach nauczania i podręcznikach, jak i w metodach szkoleń dla katechetów uczących w szkołach średnich.

Problematyka omawiana w tym artykule wymaga głębszej refleksji i potwierdzenia w wynikach badań empirycznych. Dopiero wtedy sprosta się wymogom obiektywności i rzetelności, jakie stanowią podstawę refleksji i analizy socjologicznej. Dlatego zagadnienie podjęte w temacie tego opracowania opiera się na kilka innych ważnych kwestiach. Należy je sformułować i następnie dążyć do odpowiedzi na nie, wykorzystując dane z badań naukowych. Pytania te są następujące:

1. Co młodzież w szkołach średnich z terenu archidiecezji przemyskiej sądzi o lekcjach religii?

26 Por. T. Pilch, T. Bauman, *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*, Warszawa 2001, s. 22.

27 Por. T. Pilch, *Zasady badań pedagogicznych*, Warszawa 1995, s. 19–20.

28 Por. T. Pilch, T. Bauman, *Zasady badań*, s. 44; K. Konarzewski, *Jak uprawiać badania oświatowe. Metodologia praktyczna*, Warszawa 2000, s. 12–13.

2. Czy uczestnictwo w lekcjach religii ma wpływ na wiarę, kształtowanie się światopoglądu i wybory moralne?
3. Jak młodzież traktuje lekcje religii?
4. Jakich lekcji religii oczekują młodzi ludzie w szkole średniej?

Aby na nie odpowiedzieć w bardziej systematyczny sposób, w toku konceptualizacji procesu badawczego opracowano kwestionariusz ankiety, który składał się z 24 pytań głównych i czterech metryczkowych. Kwestionariusz zawierał pytania zamknięte i otwarte, które obejmowały podstawowe kwestie związane z postawami młodzieży wobec katechezy, a także przeżywania wiary przez młodzież. Część pytań dotyczyła religijności badanych (autodeklaracja religijna, wypełnianie praktyk religijnych), natomiast główne pytania koncentrowały się na stosunku młodzieży do lekcji religii. Dołączona metryczka zawierała pytania dotyczące cech demograficznych i społecznych, takich jak płeć, wiek, typ szkoły, klasa, do której uczęszczają badani, oraz miejsce zamieszkania. Badania pilotażowe zostały przeprowadzone na grupie 28 osób w jednym z krośnieńskich liceów. Po istotnych poprawkach ankietę umieszczono w Internecie za pomocą „Formularza Google”, gdzie była dostępna od 20 października 2021 roku do 20 listopada 2021 roku. Link do ankiety został przekazany katechetom uczącym w szkołach średnich z prośbą o wypełnienie jej przez wszystkich uczniów. Formularz Google jest wystarczającym narzędziem do przeprowadzenia ciekawych, nieskomplikowanych badań ankietowych w sposób darmowy i bezpieczny z wykorzystaniem ankiety internetowej (technika CAWI).

W badaniu wzięło udział 1017 uczniów, to jest 593 dziewcząt i 424 chłopców. Duża liczba przebadanych uczniów, reprezentujących wszystkie typy szkół, pozwala sądzić, że jest to próba reprezentatywna dla środowiska katechetycznego archidiecezji przemyskiej. Autor w metryce badań zwrócił uwagę na zmienne niezależne, takie jak typ szkoły, do której uczęszczają respondenci, ich klasa oraz miejsce zamieszkania. Wprowadzenie podziału tylko na miasto i wieś podyktowane było brakiem wielkomiejskich ośrodków przekraczających ponad 70 tysięcy mieszkańców na terenie archidiecezji przemyskiej.

Pod względem miejsca zamieszkania uczniowie badani w niniejszym projekcie nie stanowią jednorodnej grupy. Wśród badanej młodzieży

zdecydowaną większość, czyli 66,67 proc. uczestników, mieszka na wsi. Mniejszość, stanowiąca 33,33 proc. badanej grupy, pochodzi z miasta.

Badania ankietowe starano się przeprowadzić we wszystkich typach szkół z terenu archidiecezji. Największą grupę respondentów, wynoszącą 63,03 proc., stanowili uczniowie liceów ogólnokształcących, a duży odsetek przypadła na technika – 35,79 proc.; najmniej było uczniów szkół zawodowych – 12 osób (1,18 proc.).

Biorąc pod uwagę podział badanej grupy ze względu na klasy, największą ilość ankietowanych stanowi młodzież z klasy drugiej 37,95 proc. oraz z klasy pierwszej – 34,51 proc. Następnie uczniowie z klasy trzeciej – 23,11 proc. Najmniejszy odsetek stanowili uczniowie klasy czwartej, to jest 4,43 proc.

3. Prezentacja badań własnych

Chrystusowy nakaz misyjny: „Idźcie i nauczajcie” (Mt 28, 19) skłonił apostołów do opuszczenia rodzinnej Galilei i zaprowadził w daleki świat, w tym na ateński Areopag i do Rzymu, a ich następców na nowe kontynenty. Wierność nauce Chrystusa, głoszenie prawdy o tym, jak Bóg umiłował świat, sprawia, iż uczniowie Chrystusa chcą nieść Dobrą Nowiną wszędzie tam, gdzie znajduje się człowiek: w rodzinach, na uniwersytetach, w szpitalach, w więzieniach, domach dziecka, a także w szkołach. Kościół chce tam być, ponieważ „chce służyć, człowiekowi, chce służyć społeczeństwu, chce służyć; to jest jego powołanie”²⁹.

Jak zostało wspomniane wyżej, jednym z kluczowych pytań stawianych młodzieży było pytanie o uczestnictwo w lekcjach religii. Brzmiało ono: *Czy uczęszczasz na szkolne lekcje religii?* Analizując zebrany materiał, należy stwierdzić, że zdecydowana większość (94,79 proc.) udzieliła pozytywnej odpowiedzi, zaś tylko 5,21 proc., to jest 53 osoby spośród 1017 powiedziały – nie uczęszczam na religię w szkole.

Osoby, które zadeklarowały brak uczestnictwa w lekcjach religii, poproszono o podanie powodu ich rezygnacji, a następnie o zakończenie ankiety. W kafeterii odpowiedzi badani mogli zaznaczyć swoje motywacje według następujących opcji: osobiste przekonania i przemyślenia,

²⁹ T. Panuś, *Katecheza jako szansa formowania współczesnej młodzieży*, „Polonia Sacra” 20 (2016) nr 4, s. 29, <https://doi.org/10.15633/ps.1925>.

zniechęcenie do duchowieństwa, brak autorytetu osób prowadzących katechazę, wpływ odpowiedniej lektury, wpływ rodziny, wpływ środowiska, przeżycia i doświadczenia życiowe oraz inne. Jednakże żadna z tych odpowiedzi nie została wybrana. Niemal wszyscy badani, czyli 94,34 proc., którzy zadeklarowali, iż nie uczęszczają na lekcje religii, nie uzasadnili swojej absencji. Natomiast 5,66 proc. badanych z tej grupy, czyli trzy osoby, wybrało odpowiedź „inne”, również nie uzasadniając swojej absencji na lekcjach religii.

Tym, którzy kontynuowali badania zadano pytanie: *Co według Ciebie jest główną przyczyną rezygnacji uczniów ze szkolnych lekcji religii?* Najwięcej badanych wskazało na wygodę wiążącą się z mniejszą ilością lekcji – ten powód podało 42,53 proc. badanej młodzieży. W drugiej kolejności młodzi wymieniają obojętność i brak wiary (30,60 proc. respondentów). Mniejszy odsetek badanych za powód rezygnacji ze szkolnych lekcji religii uważa postawę katechety – 11,51 proc. oraz treści przekazywane na katechezie szkolnej – 8,82 proc. Natomiast odpowiedź „inne” wybrało 4,56 proc. badanych. Jako przyczyny rezygnacji z religii podają następujące uzasadnienie: „dzisiaj wiele nauk i wymagań Kościoła jest niemożliwych i uważanych za nieprawdziwe i staroświeckie”, „treści katechezy oraz poglądy Kościoła na poszczególne tematy (LGBT, aborcja itd.)”, „idee głoszone przez Kościół, nienawiść” oraz „niedoedukowani i zamknięci na różnorodność księży”, „podejście księży”, „dzisiaj wiele nauk i wymagań Kościoła jest niemożliwych i uważanych za nieprawdziwe i staroświeckie”, „ja jestem osoba wierząca, ale na lekcje religii nie uczęszczam, ponieważ liczy się wiara, a nie branie pod uwagę, ile znam przykazań kościelnych”, „lenistwo”, „strata czasu, gdyż na tych lekcjach nie uczymy się niczego, jedynie oglądamy filmy, rozmawiamy na mniej ważne tematy, które nie są związane z Bogiem”.

Notowany od lat systematyczny spadek uczestnictwa w lekcjach religii skłonił do zgłębienia tego wątku, dlatego ankietowani zostali zapytani o powody uczęszczania na religię. Najczęściej podawane odpowiedzi to: uczestnictwo z wiary i chęci jej pogłębienia – 20,95 proc., z obowiązku – 20,85 proc., z ciekawości i potrzeby poszerzenia wiedzy religijnej – 17,32 proc., obawa przed problemami w przyszłości związanymi z brakiem oceny z religii na świadectwie – prawie 13 proc. Na dalszych miejscach badani sytuują takie motywy, jak: uczęszczanie na religię,

bo każą im rodzice (8,71 proc.), chodzenie z przyzwyczajenia (6,02 proc.), uczestniczenie ze względu na grupę klasową (3,84 proc.). Najmniejszy odsetek – 3 proc. stanowią ci, którzy uczęszczają na katechezę szkolną ze względu na to, że byłoby to źle postrzegane przez rodzinę i nauczycieli, a podobny (3,5 proc.) odsetek uczniów nie potrafi określić, dlaczego uczęszcza na lekcje religii.

Młodzież poproszono także o podanie osobistej motywacji uczestnictwa w katechezie, czyli jak postrzegają lekcje religii. Z odpowiedzi wynika, że najwięcej respondentów (31,85 proc.) traktuje religię tak samo jak każdy inny przedmiot w szkole. Nieznacznie mniej spośród nich uczęszcza na lekcje religii, aby zdobyć wiedzę o Bogu, Kościele i Piśmie Świętym (25,10 proc.). Zaś 20,23 proc. deklaruje podejście do katechezы szkolnej jak do lekcji wychowania w wierze oraz okazję do dawania świadectwa wiary (10,17 proc.). Natomiast 5,71 proc. respondentów wybrało odpowiedź „inne” i stwierdza: „jest to lekcja niepotrzebna, marnotrawstwo czasu na propagandę lub wolna godzina, która pozwala przygotować się do innych zajęć”.

Po zapytaniu młodych o ich podejście do katechezы, zadano kolejne pytanie: Czy w ich ocenie istnieje potrzeba nauczania religii w szkole? Z odpowiedzi wynika, że większość młodzieży (43,88 proc.) uznaje religię szkolną za potrzebną, a 33,61 proc. nie ma zdania na ten temat. Tych, którzy uważają, że nie ma potrzeby nauczania religii w szkole było 19,09 proc., a nieco ponad 2,39 proc. wybrało odpowiedź „inne”, argumentując swoje zdanie podobnie jak wcześniej. Jest to znacząca grupa „nieprzekonanych” i warto zwrócić uwagę na argumenty, które przytaczają.

Jednym z zadań katechezы szkolnej jest ukierunkowanie młodego człowieka na parafię jako naturalne środowisko życia religijnego. Na podstawie zebranego materiału empirycznego można stwierdzić, że w opinii 46 proc. badanych udział w lekcjach religii w żaden sposób nie zachęca młodych do włączenia się w praktyki religijne w swoich parafiach. Kolejna grupa respondentów (28,73 proc.) zawiesza swój osąd, odpowiadając: nie wiem. Tylko 22,51 proc. uważa, że udział w katechezie motywuje ich do włączenia się w życie parafialne.

Zasadnym wydaje się rozważenie, czy przeprowadzenie lekcje religii w parafii, wpłynęłoby na uczestnictwo młodzieży. Z przeprowadzonych analiz wynika, że tylko 26,14 proc. ankietowanych brałoby udział

w katechezie, gdyby lekcje religii były prowadzone poza szkołą. Niemal na równym poziomie (35,79 proc.) kształtuje się liczba niezdecydowanych, co do miejsca oraz tych, którzy twierdzą, że jeśli lekcje religii byłyby realizowane poza szkołą, to nie brałoby w niej udziału (36,00 proc.).

Uczniowie zapytani, czy wiedza, którą zdobywają na religii, pozwala im rozwiązywać problemy i podejmować życiowe decyzje, twierdząco odpowiedziało 32,47 proc. uczestniczących w badaniu, zaś 22,00 proc. respondentów twierdzi, że raczej pomaga. Według 20,33 proc. uczniów wiedza ta raczej nie jest przydatna przy podejmowaniu decyzji. Natomiast 15,56 proc. ankietowanych twierdzi, że zdecydowanie nie pomaga w rozwiązywaniu problemów. Tylko 7,78 proc. respondentów uważa, że wiedza zdobyta na religii zdecydowanie pomaga im w życiu.

Analiza wpływu treści przekazywanych na religii na wiarę młodych również przynosi interesujące wyniki. Na pytanie: Czy uzyskane informacje na lekcjach religii pogłębiły Twoją wiarę? – pozytywnie odpowiedziało 40,66% badanych, z czego 30,08 proc. stwierdziło, że raczej tak, a 10,58 proc. respondentów zdecydowanie tak. Natomiast 33,20 proc. ankietowanych uznało, że treści szkolnej katechezy nie miały wpływu na pogłębienie ich wiary, przy czym 19,71 proc. odpowiedziało, że raczej nie, a 13,49 proc. stwierdziło, że zdecydowanie nie pogłębiły ich wiary. Z kolei 24,58 proc. respondentów nie jest w stanie ocenić, czy katecheza miała jakikolwiek wpływ na ich wiarę.

Jak wykazały badania większość młodzieży – 67 proc. twierdzi, iż uczestnictwo w lekcjach religii pozwala rozwijać się duchowo i pogłębiać wiarę, daje wskazówki, jak żyć i być dobrym człowiekiem. Jednak dość spora grupa – 27 proc. nie dostrzega żadnych wartości płynących z uczestnictwa w lekcji religii. Pozostałe 6 proc. uczniów nie udzieliło odpowiedzi.

W kolejnych działaniach postanowiono zweryfikować „oportunizm” nastoletnich uczniów, gdyż z wielu opracowań wynika, że część uczniów w celu uniknięcia konfliktów oraz zwracania na siebie uwagi, aby też nie wyróżniać się w klasie, wbrew sobie uczestniczy w katechezie szkolnej³⁰. Biorąc pod uwagę powyższe stwierdzenie, ankietowani zostali zapytani o ich stosunek do uczniów nieuczęszczających na religię. Zdecydowana

30 Por. A. Szwałkajzer, *Młodzież o lekcjach religii w szkole*, s. 149.

większość respondentów, bo aż 78,48 proc. stwierdziła, że do osób, które nie chodzą na religię odnoszą się tak samo jak do innych kolegów. Natomiast 14,94 proc. odnosi się do nich pozytywnie, szanując wybór kolegów, zaledwie cztery osoby spośród badanych (0,41 proc.), negatywnie odnosi się do takich osób, śmieje się z nich i dokucza im.

Według formalnych założeń „katecheza jest miejscem integralnej formacji chrześcijańskiej, winna więc doprowadzić do czynnego uczestnictwa w liturgii, wprowadzić w modlitwę, kształtować postawę świadka wiary w codziennym życiu”³¹. W celu weryfikacji tego założenia badaną młodzież zapytano o ich stosunek do wiary w Boga. Najliczniejsi są ci, którzy uznali siebie za osobę wierzącą (48,28 proc.), a 6,88 proc. uważa się za głęboko wierzące, natomiast 16,22 proc. młodych deklaruje, że są wierzący z tradycji rodzinnej. Jako osoby wierzące, lecz niepraktykujące, zidentyfikowało się 11,90 proc. respondentów. Całkowity brak wiary zadeklarowało 6,59 proc. uczniów. Najmniejszy odsetek badanej młodzieży stanowiły osoby określające siebie jako wątpliwe (5,51 proc.) oraz obojętne religijnie (4,62 proc.).

Systematyczny udział we Mszy Świętej w każdą niedzielę zadeklarowało 41,20 proc., a prawie w każdą niedzielę – 25,47 proc. respondentów. Nieco mniejszy odsetek stanowi młodzież, która tylko w wielkie święta (10,13 proc.) brała udział w Eucharystii oraz około jeden, dwa razy w miesiącu (8,26 proc.) uczestniczyła w niej, zaś 4,72 proc. brała udział okazjonalnie, a 4,62 proc. w ogóle nie praktykuje.

Analiza oceny roli religii w życiu młodzieży ujawnia różnorodność spojrzenia. Najwięcej badanych, czyli 24,29 proc., ocenia rolę religii w swoim życiu jako bardzo ważną. Dla 18,19 proc. uczniów religia jest istotna, a dość ważna dla 17,31 proc., w niewielkim stopniu interesuje 15,24 proc. młodych. Kolejne 8,85 proc. respondentów deklaruje brak istotnego znaczenia religii w swoim życiu, jednak praktykują z powodu tradycji i nacisku rodziny, zaś 5,41 proc. zupełnie ją dyskredytuje. Ponadto należy zaznaczyć, że 8,16 proc. spośród badanych uczniów (83 osoby) nie udzieliło żadnej odpowiedzi na pytanie, jaką rolę odgrywa religia w ich życiu.

³¹ B. Twardzicki, *Katechetyka formalna w służbie wiary*, Przemysł 2001, s. 84.

Przeprowadzone badania pokazują również deklarację młodzieży, że podstawą wiary są ich osobiste przemyślenia i przekonania. Takiej odpowiedzi udzieliło 33,92 proc. badanych. Wśród respondentów dominuje również przeświadczenie, że podstawą wiary jest tradycja i wychowanie w rodzinie (23,99 proc.) oraz uczęszczanie do kościoła, a także wpływ słuchanych nauk i kazań (23,60 proc.). Przeżycia i doświadczenia życiowe (9,64 proc.) oraz religia w szkole (4,23 proc.) są rzadziej uznawane jako podstawy wiary młodych. Najmniejszy odsetek (1,67 proc.) wskazuje na tradycję sąsiedzką i środowiskową.

W świetle przeprowadzonych badań socjologicznych można stwierdzić, że współczesna młodzież poszukuje w życiu autorytetów godnych naśladowania. Autorytet mogą mieć przede wszystkim rodzice, a także osoby publiczne³². Badania wykazały, że autorytetami dla uczniów, a więc osobami, o których uznanie i radę zabiegają, są najczęściej rodzice. Największa grupa respondentów (59,75 proc.) w podejmowaniu życiowych decyzji bierze pod uwagę opinię i radę rodziców. Nieznacznie mniej kieruje się własnym zdaniem (53,94 proc.). Zaś 44,29 proc. badanych, podejmując decyzje, sugeruje się wskazówkami przyjaciół. Mały odsetek badanych wskazuje na nauczycieli (4,88 proc.) i katechetów (5,50 proc.) przy podejmowaniu życiowych decyzji, a Internet pełni tę rolę dla 2 proc. respondentów.

Wnioski i postulaty katechetyczne

Po przeanalizowaniu wyników badań przeprowadzonych w archidiecezji przemyskiej stwierdzić można, iż znajdują one odzwierciedlenie w badaniach ogólnopolskich. Oznacza to, że wielki świat i podobne myślenie młodzieży z wielkich miast wkroczyło już do „zaściankowej diecezji przemyskiej”. Omawiając raport *Dlaczego Polacy odchodzą z Kościoła?*, prof. Mirosława Grabowska zwraca uwagę, że praktyki porzuca coraz więcej młodych ludzi, a wśród powodów przeważają uogólnione nastawienia i oceny, a nie konkretne zarzuty. Najczęściej – jak pisze prof. Grabowska – udzielane odpowiedzi były cząstkowe, wskazujące

³² Por. M. Barabas, *Autorytety w życiu współczesnej młodzieży*, „Edukacja – Technika – Informatyka” (2019) nr 3 (29), s. 20, <https://doi.org/10.15584/eti.2019.3.1>.

na takie czynniki sprzyjające temu zjawisku, jak słabnący proces transmisji religijności i wychowania religijnego w rodzinie³³.

To spostrzeżenie znajduje odzwierciedlenie w wynikach badania, gdzie respondenci nie potrafili głębiej umotywować swojej decyzji o rezygnacji z lekcji religii. W opinii badanych ci, którzy nie chodzą na religię, nie kierują się jakimiś wielkimi pobudkami – po prostu kierują się wygodą, gdyż mają mniej lekcji. Oto jedna z wypowiedzi:

Nie oszukujmy się, jeśli możemy wyjść wcześniej ze szkoły albo przyjść później, to wolimy taką opcję. I tak mnóstwo czasu spędzamy w szkole, lekcje religii mogą wpłynąć na człowieka, ale tylko, gdy zajęcia są prowadzone przez dobrego katechetę i gdy tematy na lekcjach odnoszą się do życia młodych ludzi i są one dla nich ciekawe, ujmujące.

Postawiony zarzut nie należy bagatelizować. Analiza wypowiedzi respondentów pozwala stwierdzić, że młodzież w szkole średniej oczekuje lekcji religii, która będzie powodować pozytywne zmiany w ich życiu religijnym i osobistym. Młodzi ludzie nie chcą przychodzić na katechezę nietwórczą, wyjałowioną z tych wartości, na których im zależy i podczas której nic nowego się nie dowiadują, a jedynie muszą zaliczyć obecność z myślą o wpisie oceny na świadectwie³⁴. Poprawnie i twórczo prowadzona lekcja religii przez księdza, osobę zakonną lub katechetę jest w stanie zapobiec fali emigracji młodzieży z lekcji religii i z Kościoła.

Według przeprowadzonego badania, zdecydowana większość uczestników szkolnej katechezy traktuje te lekcje jako miejsce zdobywania wiedzy o Bogu i Kościele, ale także jako świadectwo swojej wiary. Jednocześnie zdolność do przenoszenia wiedzy zdobytej na lekcjach religii na grunt życiowy i wykorzystania jej do rozwiązywania problemów codziennych okazuje się niezadowalająca. Podobnie ma się sytuacja dotycząca rozwoju wiary młodych. Wydaje się zatem zasadny postulat, który domaga się od nauczycieli religii ukazywania umiejętnego zastosowania wiedzy religijnej w różnych sytuacjach życiowych. Nieodzowne

³³ Por. Centrum Badania Opinii Publicznej, *Dlaczego Polacy odchodzą od Kościoła?*, oprac. M. Grabowska, Warszawa 2022 (Komunikat z Badań, 105).

³⁴ J. Baniak, *Katecheza szkolna w opiniach i ocenach młodzieży i rodziców*, „Poznańskie Studia Teologiczne” 9 (2000), s. 259.

staje się też zwrócenie uwagi na spójność doktryny z życiem, przez umiejętne motywowanie doświadczeniem religijnym (świadectwem) decyzji życiowych podejmowanych na co dzień.

Osooby, które wzięły udział w badaniu, w większości deklarują się jako ludzie wierzący. Oprócz nich jednak istnieje dość duża grupa, którą można określić mianem poszukujących. Dlatego w szkolnym nauczaniu religii należałoby zwrócić uwagę na tych młodych ludzi i przygotować ofertę duszpasterską, aby oni sami stawali się odpowiedzialnymi świadkami dla kolegów poszukujących.

Jak wskazują badania podstawę wiary młodzieży stanowią ich własne przemyślenia, a także wychowanie rodzinne oraz praktyki religijne, jak na przykład chodzenie do kościoła. Dlatego uzasadniony wydaje się postulat, aby w duszpasterstwie zwrócić uwagę na tych ludzi, którzy poprzez czynne zaangażowanie i konkretną pracę będą pogłębiać swoją relację z Panem Bogiem, ale w perspektywie świadectwa i Ewangelizacji swoich kolegów.

Z przeprowadzonych badań wynika, że spora grupa nie dostrzega żadnych wartości płynących z uczestnictwa w lekcji religii. Dlatego należy zwrócić uwagę na szeroko rozumianą formację duchową, a mianowicie: akcentowanie znaczenia Pisma Świętego jako głównego źródła katechezy, ukazywanie znaczenia modlitwy prywatnej i liturgicznej, prowadzenie godzin biblijnych oraz innych nabożeństw liturgicznych. Katecheci i duszpasterze powinni też bardziej ukazywać potrzebę i konieczność korzystania z sakramentów świętych, szczególnie z sakramentu pokuty i pojednania i Eucharystii.

Wyniki badania pokazują z jednej strony spadek roli grupy rówieśniczej w życiu młodych ludzi, z drugiej zaś wzrost znaczenia rodziców jako autorytetów. Jeśli młodzi ludzie w jakikolwiek sposób odchodzą od kościoła, wypisują się z religii, to również oznacza nierzadko malejącą troskę rodziców o religijne wychowanie swoich dzieci. To nie może ująć uwadze wszystkim zaangażowanym w duszpasterstwo rodzin, gdzie należy akcentować potrzebę wewnątrzrodzinnego apostołatu. Istotną rolę odgrywają relacje między małżonkami, rodzicami i dziećmi. Osobisty przykład rodziców, osobiste motywacje, tworzenie klimatu przyjaźni, zaufania, dzielenie się swoimi przeżyciami to najlepsze sposoby

otwierania się na sacrum i przygotowania młodego pokolenia do uczestnictwa w życiu społecznym Kościoła³⁵.

Na zakończenie warto podkreślić, że szkolna katechizacja bez „wsparcia rodziny i parafii nie jest w stanie zadowalająco ponieść ciężar nauczania wiary. W rzeczywistości bowiem szkoła udziela jedynie kompetentnego wsparcia katechezie, która winna dokonywać się najpierw w rodzinie, a następnie w parafii”³⁶. Artur Filipiak na łamach „Katechety” w jednym z artykułów podkreślił, że „w takich dziedzinach, jak duszpasterstwo, katechizacja czy wychowanie nie ma gotowych recept i łatwych rozwiązań. Ale trzeba stawiać pytania i wspólnie poszukiwać odpowiedzi na wyzwania naszego czasu”³⁷.

Bibliografia

- Baniak J., *Katecheza szkolna w opiniach i ocenach młodzieży i rodziców*, „Poznańskie Studia Teologiczne” 9 (2000), s. 237–259.
- Barabas M., *Autorytety w życiu współczesnej młodzieży*, „Edukacja – Technika – Informatyka” (2019) nr 3 (29), s. 15–20, <https://doi.org/10.15584/eti.2019.3.1>.
- Buta J., *Nastolatek jako adresat przekazu treści wiary na lekcji religii w szkole ponadpodstawowej*, „Studia Włocławskie” 21 (2019), s. 293–312.
- Centrum Badania Opinii Publicznej, *Dlaczego Polacy odchodzą od Kościoła?*, oprac. M. Grabowska, Warszawa 2022 (Komunikat z Badań, 105).
- Fiałkowski M., *Działalność zbawcza rodziny w środowisku lokalnym*, w: *Duszpasterstwo rodzin w parafii*, red. J. Goleń, D. Lipiec, Lublin 2016, s. 153–167.
- Filipiak A., *Między katechezą a religioznawstwem. W poszukiwaniu uzasadnienia dla nauczania religii w szkole*, „Katecheta” 3 (2015), s. 89–92.

³⁵ Por. M. Fiałkowski, *Działalność zbawcza rodziny w środowisku lokalnym*, w: *Duszpasterstwo rodzin w parafii*, red. J. Goleń, D. Lipiec, Lublin 2016, s. 154, 158.

³⁶ Konferencja Episkopatu Polski, *W dziesięciolecie powrotu katechezy do szkół. Z listu pasterskiego na rozpoczęcie roku szkolnego 2000/2001*, <http://nowezycie.archidiecezja.wroc.pl/numery/102000/powrot.html> (15.11.2023).

³⁷ A. Filipiak, *Między katechezą a religioznawstwem. W poszukiwaniu uzasadnienia dla nauczania religii w szkole*, „Katecheta” 3 (2015), s. 92.

- Gwiazda M., Religia w szkole—uczestnictwo i ocena, w: *Młodzię 2021. Raport z badań ilościowych zrealizowanych przez Fundację CBOS*, Warszawa 2022, s. 141–149.
- Jan Paweł II, Adhortacja apostolska o katechizacji w naszych czasach *Catechesi tradendae*, 16.10.1979.
- Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce*, Warszawa 2001.
- Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium ogólne o katechizacji*, Poznań 1998.
- Łabendowicz S., *Katecheza w szkole—25-lecie*, „Zeszyty Formacji Katechetów” 59 (2015) nr 3, s. 101–111.
- Misiaszek K., *Włoski model nauczania religii katolickiej*, „Studia Katechetyczne” 7 (2010), s. 58–79.
- Obuchowska I., *Adolescencja*, w: *Psychologia rozwoju człowieka*, t. 2, red. B. Harwas-Napierała, J. Trempała, Warszawa 2000, s. 163–197.
- Oleszkowicz A., *Przebieg kryzysu adolescencyjnego w aspekcie przecięzania niezgodności między celami a możliwościami jednostki*, red. A. Oleszkowicz, Wrocław 1993, s. 7–21 (*Prace Psychologiczne*, 35).
- Osiał W., *Misja wychowawcza lekcji religii w szkole*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 25 (2012) nr 2, s. 269–280.
- Panuś T., *Katecheza jako szansa formowania współczesnej młodzieży*, „Polonia Sacra” 20 (2016) nr 4, s. 25–40, <https://doi.org/10.15633/ps.1925>.
- Paweł VI, *Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim Gravissimum educationis*, 28.10.1965.
- Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym Gaudium et spes*, 07.12.1965.
- Papieska Rada ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji, *Dyrektorium o katechizacji*, Kielce 2020.
- Pilch T., *Zasady badań pedagogicznych*, Warszawa 1995.
- Pilch T., Bauman T., *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*, Warszawa 2001.
- Szwajkajzer A., *Młodzię o lekcjach religii w szkole*, w: *Szkoła czy parafia? Nauka religii w szkole w świetle badań socjologicznych*, red. K. Kiciński, K. Koseła, W. Pawlik, Kraków 1995, s. 141–160.
- Twardzicki B., *Katechetyka formalna w służbie wiary*, Przemyśl 2001.

- Wichrowski J., Wpływ osobistych doświadczeń religijnych na religijność młodzieży w wieku 17–20 lat na podstawie badań psychologiczno-pastoralnych, Płock–Warszawa 1995, niepublikowana praca magisterska.
- Włosiński M., Szkolna katecheza w procesie kształcenia i wychowania ucznia w szkole na tle projektu reformy systemu edukacji, „Katecheta” 9 (1998), s. 27–32.
- Zellma A., Czupryński W., Korelacja nauczania religii z katechezą parafialną we współczesnym dyskursie polskich katechetów, „Teologia i Człowiek” 49 (2020) nr 1, s. 87–107, <https://doi.org/10.12775/TiCz.2020.005>.
- Zubrzycka-Maciąg T., Goliszek P., The personal aspect of the moral and axiological upbringing of children and adolescents, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” 39(2020)nr2, s. 23–37, <https://doi.org/10.17951/lrp.2020.39.2.23-37>.
- Religia w szkole – najnowsze dane samorządowe i kościelne, <https://www.ekai.pl/religia-w-szkole-najnowsze-dane-samorzadowe-i-koscielne/> (15.02.2024).
- W dziesięciolecie powrotu katechezy do szkół. Z listu pasterskiego Episkopatu Polski na rozpoczęcie roku szkolnego 2000/2001, <http://nowezycie.archidiecezja.wroc.pl/numery/102000/powrot.html> (15.02.2024).

